Inspectie van het Onderwijs
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

ZITTENBLIJVEN IN HET VOORTGEZET ONDERWIJS

Utrecht, februari 2015

Voorwoord

Zittenblijven, het lijkt een onlosmakelijk onderdeel van een schoolsysteem dat gebaseerd is op leerstofjaarklassen. Een kind moet alle onderdelen min of meer beheersen om door te mogen gaan. Blijft hij op enkele vakken achter, dan moet hij het hele jaar overdoen, inclusief de beheerste onderdelen. Al klinkt dat niet erg logisch, toch is het een veelvoorkomend verschijnsel en lijkt het onvermijdelijk. We twijfelen er met zijn allen over. Dat blijkt ook weer uit het onderzoek dat de Inspectie van het Onderwijs deed naar zittenblijven.

Dit rapport gaat in op deze twijfels en op de maatregelen die scholen nemen om zittenblijven te verminderen of effectiever te maken. Het rapport biedt geen uitweg in de discussie. Sterker nog, de conclusies dragen bij aan die twijfel over de effectiviteit. Wat blijkt is dat 50 procent van het zittenblijven succes heeft. Is het glas daarmee halfvol of halfleeg? Dat is nog de vraag. Wel is duidelijk dat scholen veel meer mogelijkheden hebben dan ze nu benutten om zittenblijven te voorkomen en om – als het toch voorkomt – succesvoller te laten zijn.

Hopelijk draagt dit rapport ertoe bij dat scholen zich bewust worden van de effectiviteit van zittenblijven en meer zullen ondernemen om zittenblijven te voorkomen of het succes te vergroten.

De hoofdinspecteur voortgezet onderwijs,

Drs. Monique Vogelzang
februari 2015

INHOUD

Samenvatting

Het landelijk percentage zittenblijvers in het voortgezet onderwijs in Nederland bedraagt 5,8 procent en is gestaag aan het dalen. Een van de doelstellingen van het sectorakkoord is dat dit percentage in 2020 is gedaald naar 3,8 procent (VO-raad en OCW, 2014). Er bestaan wel grote verschillen tussen scholen in het percentage zittenblijvers. Wat opvalt is dat het percentage zittenblijvers aanmerkelijk hoger is onder niet-westerse leerlingen en leerlingen uit een zogeheten armoedeprobleemcumulatiegebied (apc-gebied). Verder blijven jongens vaker zitten dan meisjes en blijven er meer leerlingen zitten op scholen in de grote steden. In de onderbouw blijven niet zo veel leerlingen zitten als in de bovenbouw. Het percentage zittenblijvers is het hoogst in het havo.

Scholen twijfelen over de zinvolheid van zittenblijven. De huidige praktijk is dat zittenblijvers een volledig schooljaar moeten overdoen, terwijl 42 procent van de scholen zich afvraagt of het nodig is alle leerstof uit dat jaar te herhalen. De twijfel wordt onderbouwd door cijfers over het succes van zittenblijven. Uit analyses op individuele leerlingdata blijkt dat maar de helft van de zittenblijvers erin slaagt om zijn diploma te halen voor de opleiding waarbinnen hij is blijven zitten. De andere helft stroomt ondanks het zittenblijven alsnog af.

Zittenblijven lijkt op veel scholen een beperkt onderdeel van de kwaliteitszorg te zijn. Scholen lijken de oorzaken van zittenblijven vooral te zoeken in het falen van de leerlingen. De kwaliteit van de lessen en de leerlingbegeleiding betrekken ze er nauwelijks bij.

Inmiddels zijn er wel geslaagde initiatieven op scholen om het zittenblijven te verminderen of zelfs te voorkomen. Scholen zijn zich ervan bewust dat de sleutel naar succes ligt bij meer op maat gesneden onderwijs en intensievere leerlingbegeleiding: alleen daarmee zullen uiteindelijk minder leerlingen blijven zitten.

1 Inleiding

Al drie jaar achtereen vraagt de Inspectie van het Onderwijs in het Onderwijsverslag aandacht voor het thema zittenblijven (Inspectie van het Onderwijs, 2014a). Geconstateerd is dat zittenblijven een wijdverbreid fenomeen is in het Nederlands voortgezet onderwijs. In vergelijking met andere landen is het aantal zittenblijvers in Nederland hoog (OECD, 2013). Na een jarenlange daling nam het zittenblijven in Nederland van 2004 tot 2010 weer toe, totdat het aantal zittenblijvers in 2011 stabiliseerde. In 2012 is er zelfs sprake van een lichte daling van het percentage zittenblijvers.
Het fenomeen zittenblijven kan een probleem zijn omdat doubleren leerlingen veelal demotiveert en omdat het kan leiden tot een inefficiënte besteding van onderwijstijd. Als zittenblijven inderdaad inefficiënt is, dan brengt het op stelselniveau hoge kosten met zich mee en is het ook nadelig voor de leerling. Onlangs sloten de staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) en de VO-raad het sectorakkoord 2014-2017, waarin ook aandacht is voor dit thema. Een van de doelstellingen van het sectorakkoord is dat het landelijk percentage zittenblijvers in 2020 is gedaald van 5,8 procent naar 3,8 procent (VO-raad en OCW, 2014).

Deze omstandigheden vormden voor de inspectie aanleiding om te onderzoeken hoe scholen omgaan met zittenblijven op hun school. De vraag was of zittenblijven een effectief middel is en wat scholen doen om zittenblijven te voorkomen en/of voor leerlingen tot een succes te maken. Dit rapport is gebaseerd op bestaande literatuur over het schoolbeleid rond zittenblijven en op bestaande individuele leerlingdatabestanden. Daarnaast zijn gegevens gebruikt van de steekproef voor het Onderwijsverslag 2013/2014. Deze steekproef bestaat uit 130 scholen die voor het themaonderzoek ‘Zittenblijven in het voortgezet onderwijs’ zijn bevraagd op hun beleid rond zittenblijven. Ook is onder de schoolleiders van deze scholen een digitale vragenlijst uitgezet met vragen over dit onderwerp. Tot slot zijn de bevindingen voorgelegd aan een panel van leerlingen en een klein aantal schoolleiders om samen de bevindingen te duiden en oplossingsrichtingen te verkennen.

Dit rapport bevat de weerslag van het onderzoek. Het beantwoordt de volgende vragen:

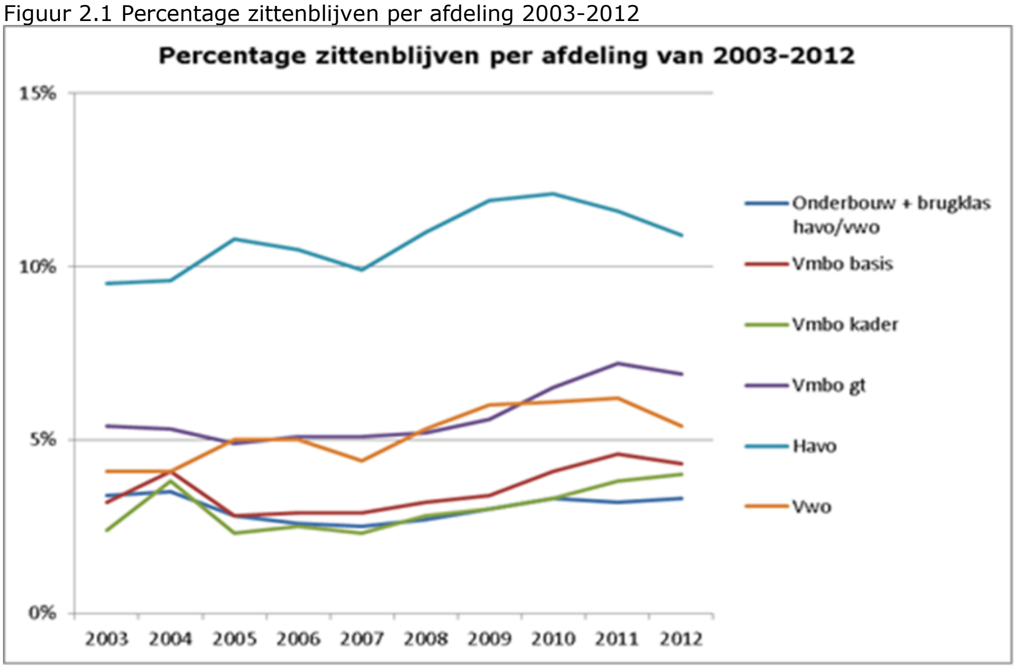
- Hoe vaak komt zittenblijven voor?
- Hoe effectief is zittenblijven?
- Wat doen scholen om een positief effect van zittenblijven te verhogen?
- Welke mogelijkheden zien scholen om zittenblijven te voorkomen?

2 Hoe vaak komt zittenblijven voor binnen het voortgezet onderwijs?

2.1 Groeit het aantal zittenblijvers in het voortgezet onderwijs?

Zittenblijven is gedefinieerd als het overdoen van een leerjaar binnen dezelfde onderwijssoort (bijvoorbeeld de overgang van vmbo-basis leerjaar 3 naar vmbo-basis leerjaar 3). Een leerling die gezakt is, telt ook mee als zittenblijver. Uitstroom uit het voortgezet onderwijs, bijvoorbeeld naar voortgezet speciaal onderwijs, praktijkonderwijs of voortgezet algemeen volwassenenonderwijs, is niet meegenomen in dit rapport.
Zoals beschreven is na een jarenlange stijging sinds 2011/2012 sprake van een lichte daling van het percentage zittenblijvers in het voortgezet onderwijs. Het percentage ligt in 2012 nog wel hoger dan in 2007. In de onderbouw blijven niet zo veel leerlingen zitten als in de bovenbouw. Het percentage zittenblijvers is het hoogst in het havo, en dan vooral in havo 4.

Figuur 2.1 Percentage zittenblijven per afdeling 2003-2012

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2014

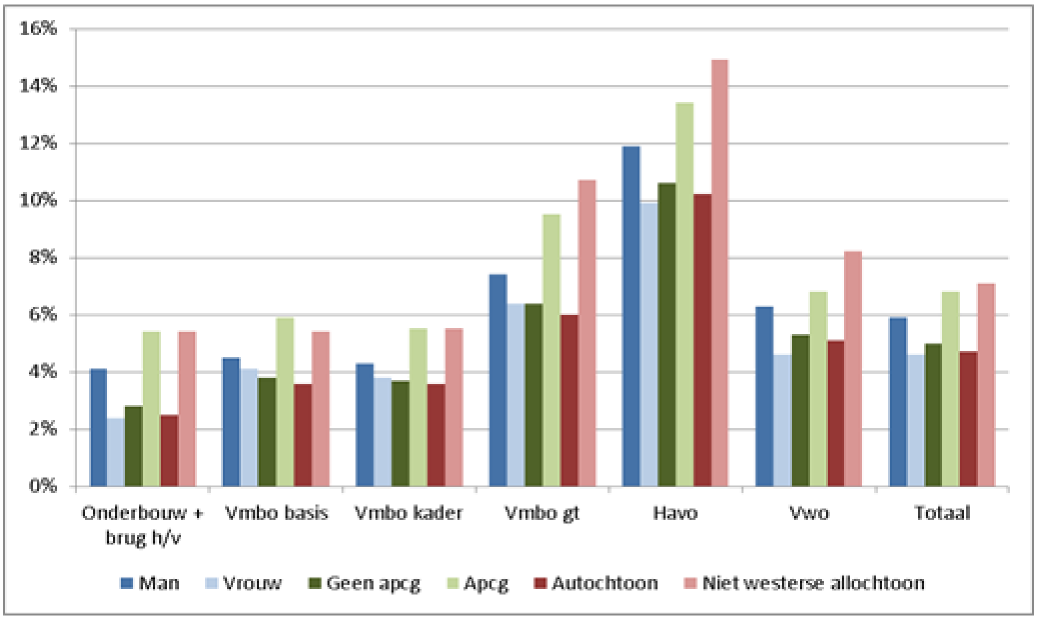
Het Expertisecentrum Beroepsonderwijs (ecbo) noemt de opwaartse stroom als een van de verklaringen voor de stijging vanaf 2007. Leerlingen krijgen vaker een hoger schooladvies dan vroeger. Daardoor zou het vaker voorkomen dat leerlingen boven hun niveau moeten presteren en vervolgens blijven zitten. Die opwaartse stroom blijkt uit het volgende: was in 2003/2004 het aandeel leerlingen in de bovenbouw van een beroepsgerichte opleiding nog zo’n 26 procent, volgens de prognoses uit de Referentieraming 2013 (OCW, 2013) is dat aandeel in 2020/2021 nog slechts 15 procent. Het aandeel leerlingen in de bovenbouw van havo en vwo zal in dezelfde periode volgens de prognose groeien van 54 naar 66 procent.
Deze opwaartse stroom blijkt niet een-op-een te verklaren uit hogere Cito-scores. Het opleidingsniveau van de ouders speelt wel een belangrijke rol; de

opwaartse beweging wordt er direct en indirect door beïnvloed. Enerzijds krijgen leerlingen ondersteuning waardoor zij beter presteren en een schoolgerichtere houding ontwikkelen, anderzijds uiten ouders meer ambities en oefenen ze druk uit om hun kind een zo ‘hoog’ mogelijk onderwijstype te laten volgen. Dit is al een langer lopende trend (OCW, 2013).
In het panelgesprek noemden schoolleiders de opwaartse stroom ook als oorzaak voor de stijging van het percentage zittenblijvers.

2.2 Wie blijven er het vaakst zitten?

Er bestaan grote verschillen tussen scholen in het percentage zittenblijvers. Het percentage is aanmerkelijk hoger onder niet-westerse leerlingen en leerlingen uit een zogeheten armoedeprobleemcumulatiegebied (apc-gebied). Verder blijven jongens vaker zitten dan meisjes.

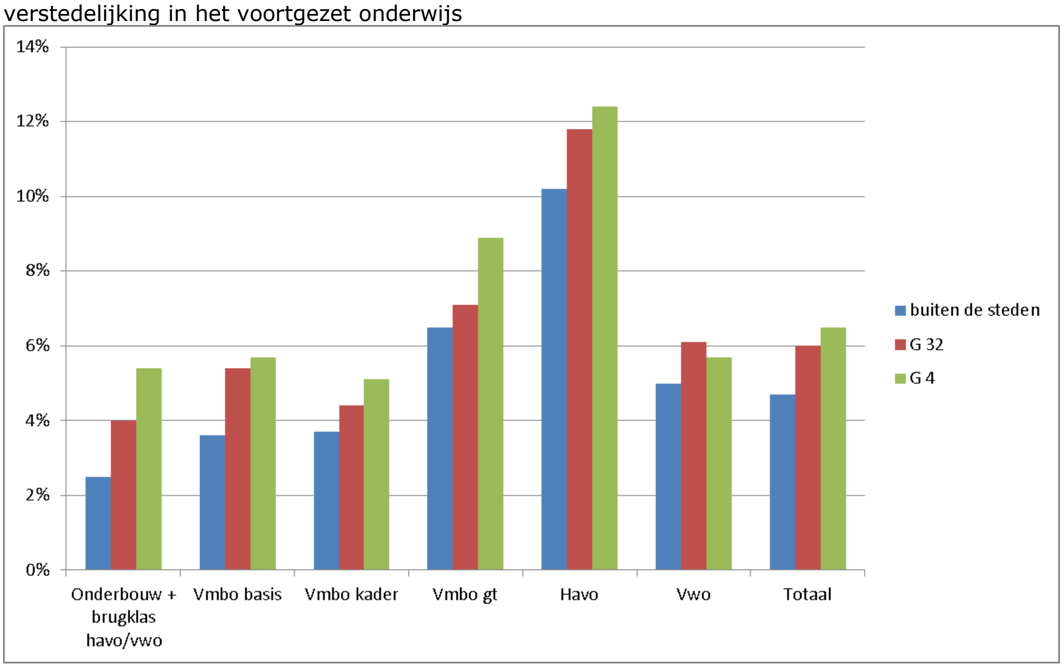
Figuur 2.2a Percentage zittenblijvers naar leerlingkenmerken in het voortgezet onderwijs

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2013

Figuur 2.2b laat zien dat het percentage zittenblijvers het laagst is buiten de grote steden. Wat betreft de regio’s, denominaties en de breedte van het onderwijsaanbod op een vestiging zijn er geen opvallende verschillen.

Figuur 2.2b Verdeling percentage zittenblijvers bij autochtone leerlingen naar verstedelijking in het voortgezet onderwijs

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2013

Eén uitzondering op het laatste vormen de categorale gymnasia. Daar is het percentage zittenblijvers weliswaar gelijk aan de overige vwo-opleidingen, maar het percentage afstroom twee tot drie keer lager. Afstroom op deze scholen betekent dat een leerling naar een andere school moet en dan kiest men liever voor zittenblijven.

2.3 Welk beleid hanteren scholen rond zittenblijven?

Bij de 130 scholen uit de steekproef is per vestiging een afdeling/onderwijssoort onderzocht. Belangrijke onderwerpen zijn: Wat is de inhoud van het beleid van scholen rond zittenblijven? Beschikken scholen over criteria waarop leerlingen blijven zitten? Hebben scholen procedures hoe ze tot dergelijke besluiten komen? Daarbij is ook gekeken of scholen een preventief beleid hebben. Wat doen scholen om zittenblijven te voorkomen?

Criteria doubleren

Uit het onderzoek blijkt dat ruim 97 procent van de 130 scholen beschikt over een uitgeschreven regeling met criteria voor bevordering en zittenblijven. Bijna 8 procent van de scholen uit de steekproef kent geen uitgeschreven regeling voor het aantal onvoldoendes op grond waarvan een leerling in de bovenbouw blijft zitten.

Het uiteindelijke besluit om een leerling te laten doubleren baseren scholen voornamelijk op het advies van de docentenvergadering (96 procent). Wat opvalt is dat het belangrijkste criterium de cijfers bij alle vakken zijn (bijna 90 procent) en dat gedrag en motivatie een minder belangrijke rol bij de beslissing spelen (ruim 60 procent). Daarnaast wegen de kernvakken Nederlands, Engels en wiskunde in de bovenbouw zwaarder dan in de onderbouw (60 versus 45 procent).

Bijna alle scholen beschikken over een regeling voor bespreekgevallen, leerlingen over wie in overleg met de docentenvergadering een beslissing moet worden genomen. Daarnaast heeft 80 procent van de scholen het bevorderingsbeleid aangescherpt met het oog op de nieuwe zak/slaagregeling.

Preventief beleid
Op de scholen uit de steekproef is gekeken in welke mate de scholen preventief beleid voeren om zittenblijven te voorkomen. 20 procent van de scholen kent een systeem van voorwaardelijke bevordering. Deze scholen hebben echter geen eenduidig beleid om leerlingen die voorwaardelijk zijn bevorderd te begeleiden in het vervolgjaar.

83 procent van de scholen zegt een preventief beleid te hebben om zittenblijven te voorkomen, maar heeft tegelijkertijd niet concreet vastgelegd hoe ze omgaan met individuele leerlingen die niet meekomen. Wat verder opvalt is dat het beleid zich met name richt op ondersteuning voor leerlingen, meestal in de vorm van een algemeen vrijwillig of algemeen verplicht hulp- en ondersteuningsaanbod voor zwakke leerlingen buiten de reguliere lessen (65 procent). De meest voorkomende vorm van ondersteuning is het motivatiegesprek met de mentor (78 procent). Op 17 procent van de scholen is helemaal geen preventief beleid geformuleerd (zie ook hoofdstuk 4).

Om de doorstroomresultaten in algemene zin te verbeteren is op 68 procent van de scholen het aantal uren voor de kernvakken uitgebreid.

3 Hoe effectief is zittenblijven?

Zittenblijven komt dus veelvuldig voor. Toch bestaat er twijfel over de zinvolheid van zittenblijven. Leidt zittenblijven er inderdaad toe dat leerlingen alsnog succesvol de eindstreep halen en wegen de kosten daarvan op tegen de baten? Dit hoofdstuk benadert die vraag vanuit wetenschappelijk oogpunt en vanuit de eigen data van de inspectie.

3.1 Hoe zinvol is zittenblijven volgens scholen?

Op scholen is er discussie gaande over de zinvolheid van de huidige praktijk rondom het zittenblijven. In het onderzoek in het kader van het Onderwijsverslag onderschrijft 42 procent van de scholen de stelling dat er wordt getwijfeld aan het nut van het herhalen van het volledige jaarprogramma. 15 procent van de scholen vindt het goed dat leerlingen die 'gemiddeld' tekortkomen een volledig leerjaar over moeten doen. En slechts 5 procent van de scholen is van mening dat de dreiging die de mogelijkheid van doubleren oproept, de onderpresterende leerlingen motiveert om meer hun best te gaan doen.

3.2 Wat zeggen wetenschappers over de effecten van zittenblijven?

Onderzoek toont aan dat zittenblijvers hun achterstanden vaak niet overtuigend inlopen: ze boeken minder leerwinst dan hun leerjaargenoten (Knuver en Reezigt, 1991) en blijven op termijn weer achter. Drie studies die gebruikmaakten van leeftijdsvergelijkingen, toonden aan dat zittenblijvers even goed of zelfs beter zouden hebben gepresteerd, indien ze toch overgegaan zouden zijn naar het volgende leerjaar (Belot en Vandenberghe, 2009). Samenvattend laten de meeste onderzoeken naar de effecten van zittenblijven in het binnen- en buitenland zien dat zittenblijven een negatief effect lijkt te hebben op de prestaties en schoolloopbaan van zittenblijvers. Zittenblijvers verlaten uiteindelijk het onderwijs vaak zonder diploma (CBS, 2011). De negatieve consequenties worden toegeschreven aan het feit dat zittenblijvers geen specifieke hulp krijgen, maar een algemeen programma herhalen dat de eerste keer al onvoldoende werkte (Inspectie van het Onderwijs, 2013).

Er zijn deskundigen die vinden dat zittenblijven afgeschaft moet worden. Ze wijzen erop dat het de overheid veel geld kost: volgens berekeningen kost zittenblijven per leerling gemiddeld 7.400 euro.

3.3 Halen zittenblijvers hun diploma?

Om te bepalen hoe effectief zittenblijven is, is een analyse uitgevoerd naar de mate van succes van het zittenblijven. Zittenblijven heet in dit onderzoek succesvol als een leerling uiteindelijk het diploma haalt van de onderwijssoort waarbinnen hij is blijven zitten. Gekeken is naar de leerlingen die in 2009 in het derde leerjaar van het voortgezet onderwijs zijn blijven zitten.

Tabel 3.3 Doorstroom per onderwijssoort vanaf leerjaar 3 in percentages leerlingen van alle leerjaar 3-zittenblijvers (absolute aantallen) uit schooljaar 2008/2009

Onderwijssoort	Aantal zittenblijvers in leerjaar 3 (2009)	% diploma behaald	% afstroom	% 2e keer zittenblijven	% ongediplomeerde uitstroom naar school buiten vo	% uitstroom uit onderwijs
Vmbo-basis	1.234	36,30%	0,20%	6,60%	41,10%	11,60%
Vmbo-kader	916	53,10%	10,50%	3,30%	25,30%	6,70%
Vmbo-gt	3086	58,70%	2,20%	7,50%	19,80%	4,60%
Havo	3371	*41,8%	13,10%	10,40%	31,50%	2,80%
Vwo**	1.130	Ntb	42,40%	13,10%	5,70%	2,40%

* drie jaar na zittenblijven
** t/m leerjaar 5
Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2014

In bovenstaande tabel is te zien dat voor de onderwijssoorten vmbo-basis, havo en vwo het percentage leerlingen dat in leerjaar 3 is blijven zitten en uiteindelijk het diploma heeft behaald of zal behalen, onder de 50 procent ligt. Bij het vwo zal het slagingspercentage 40 procent of zelfs nog iets lager zijn. En bij het havo zal het slagingspercentage maximaal 45 procent zijn. Binnen het vmbo-kader en vmbo-g/t liggen de slagingspercentages tussen de 50 en 60 procent.

De kans dat een leerling die blijft zitten het diploma haalt van de onderwijssoort waarbinnen hij heeft gedoubleerd, ligt rond de 50 procent. Het is lastig om dit getal te duiden. De helft van de zittenblijvers weet de extra geboden kans te verzilveren. Wellicht had dat ook op andere manieren gekund, maar ze halen in ieder geval de eindstreep en sluiten hun schoolloopbaan succesvol af met een schooldiploma.

Voor de andere helft geldt dat niet. Dat is een aanzienlijk aantal. Voor deze zittenblijvers leidt het zittenblijven niet tot het beoogde diploma en is zittenblijven dus geen succesvolle interventie gebleken. Dat roept de vraag op of scholen genoeg doen om ervoor te zorgen dat een leerling die doubleert daadwerkelijk zijn diploma haalt.

3.4 Wat doen scholen om de effectiviteit van zittenblijven te verhogen?

In het steekproefonderzoek voor het Onderwijsverslag is bekeken wat scholen doen om het onderwijs af te stemmen op hun zittenblijvers. De schoolleiding is gevraagd welke maatregelen zij treft voor individuele zittenblijvers om ervoor te zorgen dat deze leerlingen enerzijds geen onnodige dubbelingen in aanbod krijgen en anderzijds wel de extra ondersteuning op hun zwakke punten. Ook is gekeken naar de mate waarin scholen hun aanpak rond zittenblijven evalueren en bijstellen. Met andere woorden: hun kwaliteitszorg rond zittenblijven is in kaart gebracht.

Aanpassingen in aanbod
Indien leerlingen zijn blijven zitten, dan moeten ze op het overgrote deel van de scholen (82 procent) het gehele programma opnieuw volgen. Het aanbod wordt niet aangepast voor leerlingen die zijn blijven zitten. Hoewel 42 procent van de scholen twijfelt aan het nut om het hele programma opnieuw over te laten doen, is dit nog wel de realiteit in het voortgezet onderwijs.

Kwaliteitszorg
Opvallend is dat 12 procent van de scholen niet onderzoekt wat oorzaken zouden kunnen zijn van zittenblijven. Scholen die dit wel doen, kijken vooral naar het falen van de leerlingen en betrekken de kwaliteit van de lessen en de leerlingbegeleiding er te weinig bij. Op ruim twee derde van de scholen wordt de kwaliteit van de lessen en van de leerlingbegeleiding, als mogelijke oorzaak van zittenblijven, niet geëvalueerd, zo blijkt uit het eigen onderzoek van de inspectie. Ook gaat slechts een kwart van de scholen na of de sfeer in de lessen bepalend zou kunnen zijn geweest.
De meeste scholen onderzoeken of de thuissituatie van invloed was op het zittenblijven (63 procent). Twee derde van de scholen vindt dat sociaal-emotionele factoren van invloed zijn op het functioneren van de leerling. Als derde belangrijke oorzaak noemen scholen de motivatie van de leerling.

Bijna 70 procent van de scholen betrekt de eindexamenresultaten niet bij de vraag of hun beleid voor zittenblijven effectief is. Bijna 60 procent van de scholen gaat niet na wat het succes is van doubleren. De meeste scholen bekijken niet hoe gedoubleerde leerlingen het na twee jaar of langer doen.

4 Welke mogelijkheden zijn er om zittenblijven te voorkomen?

De huidige praktijk is dat zittenblijvers het schooljaar gewoon in zijn geheel over moeten doen. Opmerkelijk is dat 84 procent van de scholen wel kansen ziet om het percentage zittenblijvers te beperken. Bijna de helft van de scholen wil dit bereiken met individueel maatwerk. Het feit dat bijna 100 procent van de scholen overtuigd is dat individueel maatwerk zal leiden tot minder zittenblijven, lijkt erop te duiden dat ze zich (nog) niet in staat achten individueel maatwerk te bieden. In het panelgesprek met schoolleiders is een aantal voorbeelden genoemd van geslaagde initiatieven van scholen om het zittenblijven te verminderen of zelfs te voorkomen.

Preventief beleid van scholen
Uit de steekproef voor het Onderwijsverslag 2013/2014 blijkt dat scholen wel een op ondersteuning gerichte onderwijscultuur hebben, maar geen beleid hebben geformuleerd om zittenblijven of afstroom tegen te gaan (83 procent; zie paragraaf 2.3). Momenteel heeft 66 procent van de scholen uit de steekproef een algemeen vrijwillig hulp- en ondersteuningsaanbod voor zwakke leerlingen en 63 procent een verplicht ondersteuningsaanbod. Scholen bieden wel specifieke ondersteuning voor taal en rekenen, maar op slechts 21 procent van de scholen krijgen leerlingen extra ondersteuning voor de 'zwakke' vakken. Er is dus nog veel ruimte voor scholen om hun preventief beleid te versterken. Het preventieve beleid rust veelal te eenzijdig bij de rol van mentoren en hun motivatiegesprekken.

Meer maatwerk
Uit de steekproef blijkt dat de meeste maatregelen die scholen in gang hebben gezet om zittenblijven te voorkomen en te verminderen, gericht zijn op ondersteuning buiten de lessen.

Een initiatief van de VO-raad om het aantal zittenblijvers te verminderen is de pilot summer school. Slechts 4 procent van de scholen uit de steekproef biedt een summer school aan. Het doel van de summer school is om in een periode van veertien dagen de leerachterstanden van de leerling weg te werken, zodat hij niet een heel schooljaar hoeft over te doen. Een kwart van de scholen uit de onderzochte steekproef van 130 scholen ziet het idee van een summer school als een reële mogelijkheid om het aantal doublures te verminderen. Scholen uit het panel zijn bijzonder positief over de resultaten tot nu toe en de motiverende werking die van dit initiatief uitgaat.

Al in 1969 werd geopperd dat maatwerk een van de oplossingen zou kunnen zijn om het zittenblijven te verminderen (Doorbos 1969). Er zou een positieve stimulans voor leerlingen kunnen uitgaan van niveaudifferentiatie per vak. Scholen zouden meer gebruik moeten maken van flexibilisering in het curriculum, waarbij bijvoorbeeld leerlingen op verschillende niveaus examen kunnen doen. Ook ontstaan steeds meer mogelijkheden om te variëren in de hoeveelheid leertijd om examen te doen.

Scholen zouden daarnaast meer maatwerk in de reguliere lessen moeten aanbieden. Tegelijkertijd blijkt dat dit nog maar mondjesmaat van de grond komt. Slechts een kwart van de leraren differentieert naar niveau in de lessen.

Om meer maatwerk te kunnen leveren lijkt een cultuuromslag binnen het voortgezet onderwijs nodig. Docenten krijgen steeds meer te maken met grote klassen en een diversiteit aan gedrags- en leerproblematiek. Dat maakt de noodzaak tot differentiëren urgenter, maar de klassengrootte is juist ook een obstakel voor leraren om te differentiëren. Als scholen hierin meer mogelijkheden scheppen, kunnen de docenten meer maatwerk in de lessen leveren om uiteindelijk het aantal zittenblijvers te verminderen.

Scholen uit het panel noemden ook het beleid in het Verenigd Koninkrijk waarin niets is vastgelegd over zittenblijven, maar wel staat dat het onderwijs dient aan te sluiten bij de leeftijd, mogelijkheden en geschiktheid van het kind (OECD, 2011). In het Schotse model verzorgen scholen de laatste periode van het schooljaar uitsluitend maatwerk. De scholen zetten hiermee in op specifieke ondersteuning en begeleiding van leerlingen met mogelijke hiaten in hun vakkennis, zodat deze leerlingen het schooljaar voldoende kunnen afsluiten en naar het volgende leerjaar kunnen overgaan.

Intensievere leerlingbegeleiding
Vaak ligt het probleem van zittenblijven niet bij de capaciteiten van een leerling, maar eerder bij het gedrag. Scholen kunnen leerlingen meer begeleiden en ondersteuning bieden om ze gemotiveerd te houden of weer gemotiveerd te krijgen. In dit traject is de rol van de ouders ook erg belangrijk. Schoolleiders uit de panelraadpleging zetten in op extra steunlessen en extra ondersteuning en begeleiding om de leerling beter in kaart te brengen.

Ook leerlingen van de scholen uit het panel denken dat betere persoonlijke begeleiding de beste oplossing is voor het probleem van zittenblijven. Die begeleiding is nodig op twee vlakken: bij het maken van een profielkeuze en bij de overgang naar meer zelfstandig leren in de Tweede Fase. Ook op het moment dat ze er slecht voor stonden, had individuele begeleiding ze kunnen helpen om betere cijfers te halen. Volgens hen neemt de school nog te weinig waar wanneer de leerling lijdt onder persoonlijke problematiek en zou de school nog te weinig ingrijpen (bijvoorbeeld wanneer de cijfers ineens fors dalen).

Een suggestie van de leerlingen is dat de school een mentor of ander soort contactpersoon aanstelt, die een training heeft gevolgd om leerlingen te kunnen begeleiden. Daarnaast zou de school volgens de leerlingen bijles kunnen aanbieden aan leerlingen met wie het minder goed gaat. Verder zou de school ook volgens de leerlingenmeer maatwerk moeten leveren (meer bijzondere aandacht voor de unieke leerling). Tot slot wordt gezegd dat de klassen kleiner zouden moeten zijn.

5 Conclusie

In vergelijking met andere landen is het aantal zittenblijvers in het voortgezet onderwijs in Nederland hoog. Hoewel het percentage zittenblijvers in 2012 nog hoger ligt dan in 2007, stijgt het inmiddels niet meer en is sinds 2011 zelfs sprake van een lichte daling. In de onderbouw blijven niet zo veel leerlingen zitten als in de bovenbouw van het voortgezet onderwijs. Het hoogste percentage doubleren komt voor in havo 4.

Scholen voeren weinig beleid om zittenblijven te voorkomen of te verminderen. Dat is des te opvallender omdat scholen wel vaak aangeven te twijfelen aan het nut van zittenblijven. Uit de steekproef voor het Onderwijsverslag 2013/2014 blijkt dat twee derde van de onderzochte scholen een ondersteuningsaanbod verzorgt voor leerlingen die dreigen te blijven zitten. Een derde van de scholen geeft aan een dergelijk aanbod nog niet te verzorgen.

Bij de effectiviteit van zittenblijven kunnen inderdaad vraagtekens worden geplaatst. Van alle leerlingen die zijn blijven zitten in het derde leerjaar verlaat gemiddeld minder dan 50 procent de school met een diploma van de onderwijssoort waarbinnen hij is blijven zitten. Een positieve uitzondering is de gemengde/theoretische leerweg van het vmbo, waar gemiddeld 60 procent van de zittenblijvers de school met een diploma verlaat.

Wat doen scholen om die effectiviteit te verhogen? Uit de steekproef blijkt dat zittenblijven op veel scholen geen onderdeel van de kwaliteitszorg is. Als scholen zoeken naar verklaringen voor het grote aantal zittenblijvers, kijken ze in eerste instantie naar het falen van de leerling. Slechts een derde van de scholen betrekt de kwaliteit van de lessen en leerlingbegeleiding bij de analyse, terwijl uit het onderzoek juist blijkt dat scholen nog weinig in staat zijn om zittenblijvende leerlingen op maat gesneden onderwijs te bieden. Leerlingen doen het jaar gewoon in zijn geheel over. De inspectie is van mening dat daar de reden ligt voor het geringe succes van zittenblijvers.

Literatuur

Belot, M., & Vandenberghe,V. (2009) Grade retention and educational attainment: Exploring the 2001 reform by the French-speaking Community of Berlgium and synthetic control methods (IRES 22).

Doornbos, K. (1969). *Opstaan tegen het zittenblijven*. 's-Gravenhage: Staatsuitgeverij.

Eurydice (2011). *Grade Retention during Compulsory Education in Europe: Regulations and Statistics.* Luxemburg: Publications Office of the European Union.

Goos, M., Belfi, B., Fraine, B. De, Damme, J. Van, Onghena, P., & Petry, K. (2013). Effecten van zittenblijven in het basis- en secundair onderwijs in kaart gebracht. Een systematische literatuurstudie. *Pedagogische studiën*, jaargang 90, nr. 5, pp. 17-30.

Inspectie van het Onderwijs (2015, nog niet verschenen). *De staat van het onderwijs. Onderwijsverslag 2013/2014*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

Inspectie van het Onderwijs (2014a). *De staat van het onderwijs. Onderwijsverslag 2012/2013*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

Inspectie van het Onderwijs (2014b). *Zittenblijven in het voortgezet onderwijs. Technisch rapport met methodologische verantwoording.* Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

Inspectie van het Onderwijs (2013). Zittenblijven in het voortgezet onderwijs. Technisch rapport met methodologische verantwoording. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

Knuver,J.W.M., & Reezigt (1991) Zittenblijven in het basisonderwijs. Groningen: GION.

Meijnen, W. (2013). Opstaan tegen zittenblijven: Om moe van te worden. *Pedagogische studiën*, jaargang 90, nr. 5, pp. 89-95.

Neuvel, J., & Westerhuis, A. (2013). *Stromen en onderstromen in vo, mbo en hbo*. 's-Hertogenbosch/Utrecht: Expertisecentrum Beroepsonderwijs.

OCW (2013). *Referentieraming 2013*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW).

OECD (2013). *Education at a Glance 2013. OECD Indicators.* Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD).

OECD (2011). When students repeat grades or are transferred out of school: What does it mean for education systems? *PISA In Focus*, nr. 6.

Reezigt, G., Swanborn, M., & Vreeburg, B. (2013). Verschillen tussen scholen op het gebied van zittenblijven. *Pedagogische Studiën*, jaargang 90, nr. 5, pp. 31-44.

Wijk, M.B. van, Dungen, S. van den, & Fleur, E. (2012). *Over reguliere wegen, hobbelige sporen en hinkelpaden. De jaren voorafgaand aan onderwijsuitval.* 's-Hertogenbosch/Utrecht: Expertisecentrum Beroepsonderwijs.

www.cbs.nl/NR/rdonlyres/FC6D3388-0F9E-4129.../2011f162pub.pdf

VO-raad en OCW (2014). *Klaar voor de toekomst! Samen werken aan onderwijskwaliteit. Sectorakkoord VO 2012-2017.* Den Haag: VO-raad/OCW.

http://www.vo-raad.nl/userfiles/bestanden/Sectorakkoord/Sectorakkoord-VO-OCW.pdf
http://www.vo-raad.nl/themas/vmbo/in-de-media-pilot-tegen-zittenblijven

Colofon

Inspectie van het Onderwijs
Postbus 2730 | 3500 GS Utrecht
www.onderwijsinspectie.nl

2015-02 | gratis
ISBN: 978-90-8503-351-6

Een exemplaar van deze publicatie is te downloaden vanaf de website van de Inspectie van het Onderwijs: www.onderwijsinspectie.nl.